

مسئولیت‌پذیری اجتماعی از مکارم‌الاخلاق

حجت‌الاسلام علیرضا نوروزی
استاد سطوح عالی حوزه علمیه مشهد و مدیر مؤسسه میراث فاطمت خراسانی

یکی از دعا‌های صحیفه سجادیه، دعای بیستم معروف به دعای مکارم‌الاخلاق است. در این دعا به صفات و ذائل مهم اخلاقی اشاره شده و روح این دعا عبارت است از تجلی ابعاد اجتماعی عبادات. یعنی اگر عبادت بخواهد خود ساخته باشد و جنبه سازندگی داشته باشد، باید رذائل از انسان دور شود و صفات اخلاقی در بعد اجتماعی تظاهر پیدا کند. بنابراین، توجه دادن به بعد اجتماعی اخلاق و آداب از نکات مهم دعای مکارم‌الاخلاق است.

برخی تعالیم مهم در این دعا عبارت است از دوری کردن از حسد و رزی در قول و عمل، لزوم ترک عیب جویی از دیگران و عیب زدایی از خود، نفی قدرت طلبی و برتری جویی و تجاوز به حقوق دیگران، لزوم رعایت ادب اجتماعی و اخلاق عمومی در کنار پرهیز از اسراف، لزوم دادن پاسخ خوب و رفتار شایسته در مواجهه با کار بد، توجه به مسئولیت‌پذیری در اجتماع، لزوم یادگیری مهارت تبدیل دشمنی به دوستی، لزوم رفع بدگمانی و سوء ظن و بی‌اعتمادی دیگران به خود در کنار اهمیت همکاری با دیگران و خدمت به جامعه، لزوم

ایجاد آرامش و مبارزه با خشونت در کنار توجه به کرامت و حیثیت انسان‌ها و لزوم مقابله با ظلم و اهمیت هدایت مردم و فضایی نظیر دوستی و مدارا و محبت.

- شاخصه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی در دعای مکارم‌الاخلاق

یکی از مباحث تأکید شده در دعای مکارم‌الاخلاق، مسئولیت‌پذیری اجتماعی است که همه باید به تحقق آن کوشا باشند. در این دعا شاخصه‌هایی مطرح شده است و در ادامه به ۱۰ مورد از آن‌ها اشاره می‌شود.

- ۱. توجه به اصلاح رفتار و کردار

همه ما وظیفه داریم درباره اصلاح رفتارهای ناهنجار و همچنین عیوب نفسانی خودمان در جامعه کوشا باشیم؛ «اللَّهُمَّ لَا تَدَعْ خَصْلَةَ تُعَابٍ مِنِّي إِلَّا صَلَحْتُهَا»

- ۲. اطاعت از معلمان، هادیان و مربیان تربیتی

همه ما وظیفه داریم به معلمان، استادان و مربیان تربیتی، به خصوص عالمان دینی و مراجع تقلید و همه کسانی که در علم آموزی و تربیت ما سهمیه هستند، احترام بگذاریم، از آن‌ها اطاعت کنیم و ارشاداتشان را مورد توجه قرار دهیم؛ «وَقَفْنِي لِمَا عَاوَنَ مِنْ شِدْدَتِي، وَ مُتَابِعَةً مِنْ أَرْشَدِنِي».

- ۳. خیررسانی به مردم

همه ما در جامعه باید در خیررسانی به مردم و خدمت به یکدیگر اهتمام داشته باشیم؛ «وَأَخِّرْ لِلنَّاسِ عَلَيَّ يَدَيَّ الْخَيْرِ»

- ۴. گسترش عدل و عدالت‌خواهی

گسترش عدالت و رسیدگی به حقوق محرومان از تعالیم اساسی همه انبیا و امامان^(ع) بوده است و در این باره همه ما در جامعه وظیفه داریم؛ «بِسْطِ الْعَدْلِ»

- ۵. احسان ابتدایی بدون منت

یکی از ارزش‌های اجتماعی، احسان به دیگران، پیش از درخواست نیازمند و بدون منت است. اینکه انسان در حوادث و فراز و نشیب‌های اجتماعی مثل سیل و زلزله به داد دیگران برسد و آن‌ها را کمک و مشکلاتشان را حل کند، از اهمیت والایی برخوردار است. این کار از اجابت دعوت مؤمن و پاسخ به درخواست او بالاتر است و پادش بزرگ‌تری نزد خداوند متعال دارد؛ «إِيَّاهُ الرِّقْفُطُ»

- ۶. کنترل خشم و کاهش خشونت در جامعه

یکایک افراد جامعه وظیفه دارند برای کنترل خشم و کاهش خشونت در جامعه تلاش کنند تا بدین وسیله از نزاع‌ها و آسیب‌های اجتماعی در امان باشیم؛ «و كَلِّمْ غَيْظًا».

- ۷. ایجاد صلح و آشتی

وظیفه اجتماعی انسان حکم می‌کند به ایجاد صلح و آشتی بین دو فرد، دو گروه، دو حزب سیاسی، دو تشکل اجتماعی و... تلاش کند. اصلاح ذات‌البین از اصول اخلاقی مهم اجتماعی و مورد تأکید روایات است؛ «اصلاح ذات‌البین»

- ۸. پوشاندن عیوب و نواقص دیگران

حفظ آبروی دیگران و پرهیز از شایعه‌پراکنی و تهمت از وظیفه اجتماعی مؤمنان در جامعه دینی است؛ «و ستر العائیه»

- ۹. حسن معاشرت با مردم

انسان موجودی اجتماعی است و به مراده و ارتباط با دیگران نیاز دارد. بر این اساس، باید رفتارش و معاشرتش با دیگران به گونه‌ای باشد که همه از حسن برخورد او استفاده کنند و از رفتار و گفتار نیکوی او بهره‌مند شوند؛ «و طیب المخالقه»

- ۱۰. حضور در تجمعات دینی و ملی

آحاد جامعه وظیفه دارند در مناسک دینی و مناسبت‌های ملی در جامعه اسلامی در کنار یکدیگر حضور یابند. حضور در نماز جماعت و جمعه، اعتکاف، راهپیمایی‌ها و انتخابات، کمک‌رسانی به محرومان و مظلومان و صحنه‌های دفاع از کشور از جمله این تجمعات دینی و ملی محسوب می‌شود؛ «و لزوم الجماعة»

اشارت

شکر ، نعمت افزون کند

طیبه اشرفی^(۱) حس قدردانی از داشته‌ها برای ما آثار زیادی به دنبال دارد از امام صادق^(ع) است که فرمودند: «چون خداوند به بنده‌ای نعمتی دهد و او قلباً قدر آن را بشناسد و به زبان، خدا را ستایش کند، هنوز سخنش به پایان نرسیده است که فرمان می‌رسد بر نعمت او افزوده شود».

(الکافی، ۲/ ۹۹۵)

همان قدر که شکرگزاری اثر دارد، عدم آن و ناسپاسی در برابر نعمت‌های الهی نیز آدمی را دچار عواقب منفی می‌کند.

امام صادق^(ع) در این باره می‌فرمایند: «خداوند عزوجل به مردمی نعمت داد، اما آنان شکرش را به جای نیاوردند و در نتیجه، آن نعمت‌ها مایه وبال آنان شد و مردمی را به مصیبت‌ها گرفتار کرد، لیکن آنان صبر کردند و در نتیجه، آن مصائب به نعمت تبدیل شد».

(الأمالی للمصنوع، ۳۷۹/ ۴۷۹)

و از امام جواد^(ع) است که فرمودند: «نعمتی که سپاسگزاری نشود، مانند گناهی است که آمرزیده نشود».

(أعلام‌الدین، ۳۰۹)

امام صادق^(ع) می‌فرمایند: «رسول خدا^(ص) هرگاه امر خوشحال‌کننده‌ای برایشان پیش می‌آمد، می‌فرمودند: خدا را بر این نعمت، سپاس و هرگاه پیشامدی می‌کرد که از آن غمگین می‌شدند، می‌فرمودند: در حال خدا را سپاس».

(الکافی، ۲/ ۹۷/ ۱۹)

و نیز از ایشان است که فرمودند: «هر نعمتی، خرد یا کلان، که خداوند به بنده‌ای عطا کند و او بگوید: الحمد لله، بی‌گمان شکر آن نعمت را گزارده است».

(الکافی، ۲/ ۹۶/ ۱۴)

شکر

شماره ۲۲
نویسنده: ۱۳۹۴
۴شنبه

۱۴

معارف

گزارش

حمیده ذاکری درباره او بسیار شنیده‌ایم. درباره رابطه دوطرفه ما با او که امام ماست، او کیست و چه می‌کند، بسیار خوانده‌ایم. می‌دانیم که امام و ولی نعمت ماست. سروری که هر چه بزرگ است، دور نیست. که از پدر مهربان‌تر و از دوست همراه و همدم‌تر است. می‌دانیم بهترین رفیق ماست؛ رفیقی که بناست در تنگناها به سراغمان بیاید و دستمان را بگیرد. رفیقی که نوری واحد است که در چهارده‌نام منتشر شده است. همان که درباره‌اش از علی‌بن موسی الرضا^(ع) نور هشتم می‌خوانیم: «امام، همدم و رفیق است و پدر مهربان و برادر همسان است و مادر نیکوکار به فرزند کوچکش.» (بحار‌الأنوار: ۲۵ / ۱۲۳ / ۴). و از این بهتر چه کسی می‌تواند او را. امام را برایمان تعریف کند و نقش و جایگاهش را در این رابطه دوطرفه معنا کند؟ اما ما که هستیم؟ ما که در این طرف رابطه ایستاده‌ایم، که هستیم و چگونه باید در این ارتباط حاضر شویم؟ این سؤالی است که ائمه اطهار^(ع) به روشنی به آن پاسخ گفته‌اند و مسیر را برایمان در چگونگی ارتباط با امام‌ها و ولی نعمتان روشن کرده‌اند.

سلامی که خیر و برکت است

ساده‌ترین راه ارتباط با ائمه^(ع)، ذکر سلام و صلوات بر ایشان است. این دستور خدا در قرآن بهترین راهنمای ماست که می‌فرماید از پروردگار و فرشتگان الگو بگیریم و بر محمد و خاندانش درود و سلام نثار کنیم. آن چنان‌که در سوره احزاب، آیه ۵۶ می‌خوانیم: «خدا و فرشتگانش بر (روان پاک) این پیغمبر صلوات و درود می‌فرستند. شما هم ای اهل ایمان، بر او صلوات و درود بفرستید و با تعظیم و اجلال بر او سلام گویدید و تسلیم فرمان او شوید.» سلام و صلواتی که از جانب خدا پاسخ داده شده است و باعث و بانی خیر و برکت برای خود ما خواهد بود. در حدیث می‌خوانیم: «هرکس بر حضرت محمد صلی... علیه و آله یک صلوات فرستد، خداوند ده صلوات بر او می‌فرستد و ده لغزش او را می‌پوشاند.»

(تفسیر مجمع‌البیان، ذیل آیه).

زائر امامت‌باش

معلوم است که باید نام و نشانش را بدانیم و تا می‌توانیم درباره کارها و کلامش مطالعه کنیم؛ چون بناست که قدم بعدی را در رابطه با امام برداریم. قدمی که محبت است و اطلاعات خام را به معرفت تبدیل می‌کند، محبتی که با شناخت متولد شده است و با ذکر و یادآوری رشد می‌کند. مصداق این ذکر و یادآوری یکی زیارت است و دیگری به یادآوردن نام و کلام اهل بیت^(ع)، وقتی با رفاقت در محفلی نشست‌های، از امامت سخن بگو، وقتی دوستی از تو راهنمایی می‌خواهد، با کمک از کلام امامت راهنمایی‌اش کن، وقتی دل تنگ و گرفتار هستی، به دیدارشان برو، یاسر خادم می‌گوید امام رضا^(ع) فرمودند: «برای زیارت هیچ قبری بار سفر بستن نشاید جز به زیارت قبور ما، من با زهر ستم کشته خواهم شد و در جایی دور از وطن به خاک سپرده خواهم شد و هرکه برای زیارت من بار سفر ببندد دعایش مستجاب و گناهش آمرزیده است.»

روشنا

و قال الرِّضَا^(ع):

أَلَا يَمَانُ هُوَ مَعْرِفَتُهُ بِالْقَلْبِ وَإِقْرَارُهُ بِاللِّسَانِ وَ عَمَلٌ بِالْأَرْكَانِ. (تحف العقول، ص ۴۲۲)

احکام

خمس با تأخیر

پرسش:

محاسبه و پرداخت خمس با تأخیر چه شرایطی دارد؟

آیت‌ا...العظمی خاتمه‌ای:

تأخیر تا چند روز به مقداری که عرفاً مصرف اموال جزو هزینه‌های همان سال خمس محسوب شود، اشکال ندارد. صرف ناتوانی یا دشواری پرداخت خمس، موجب فراغت ذمه و سقوط تکلیف نمی‌شود. بنابراین افرادی که خمس بر آن‌ها واجب است ولی تاکنون آن را نپرداخته‌اند و اکنون هم توانایی پرداخت آن را ندارند یا برایشان دشوار است، واجب است هر زمانی که توانایی پرداخت بدهی بابت خمس داشتند، آن را بپردازند. این افراد می‌توانند با دست‌گردان مبالغ بدهی خود با ولی امر خمس یا وکیل او، آن را به‌تدریج بر حسب استطاعت خودشان از جهت مقدار و زمان ادا کنند.

آیت‌ا...العظمی سیستانی:

اگر فرد بخواهد بدون دست‌گردان یا مصالحه خمس در ذمه خویش، پرداخت خمس را به تأخیر بیندازد یا اموال متعلق خمس را مصرف کند، لازم است از حاکم شرع یا وکیل وی کسب اجازه نماید و در این مورد، اجازه مذکور شرایطی دارد:
الف. توانایی پرداخت فوری خمس در سر سال خمس را نداشته باشد یا اینکه با پرداخت آن به سختی زیاد دچار شود.
ب. اموالی که خمس به آن تعلق گرفته است، پس از سال خمس کاهش و افزایش قیمت آن را حساب کند.
ج. در صورت از بین رفتن مال مشمول خمس، خمس آن را ضامن باشد.
د. در صورتی‌که اموال مشمول خمس، سودی در مدت تأخیر داشته باشد، در زمان پرداخت خمس باید یک‌پنجم آن سود را هم پرداخت کند.
ه. در صورتی‌که کالا یا مالی که خمس به آن تعلق گرفته، از اشیایی است که در عرف به اجاره داده می‌شود، باید یک‌پنجم اجاره‌بهای مدت تأخیر را نیز پرداخت کند، هرچند فرد این کالا را اجاره نداده باشد.

آیت‌ا...العظمی مکارم‌شیرازی:

انسان تا خمس مال را ندهد، نمی‌تواند در آن تصرف کند و نیت دادن خمس به‌تنهایی کافی نیست. همچنین نمی‌تواند خمس را به ذمه بگیرد و در مال تصرف کند و چنانچه تصرف کند، کار حرامی کرده است و اگر آن مال تلف شود، باید خمس آن را بدهد.

درباره امامت بیشتر بدان

با توجه به حدیث امام رضا^(ع)، رابطه ما با ائمه^(ع) رابطه‌ای سراسر محبت است؛ محبتی که قدم اول آن، شناخت و کسب معرفت تعیین شده و بناست بخش مهمی از این رابطه دوطرفه را تشکیل بدهد؛ به همین دلیل به عنوان حقی بر ما به عنوان طرف دیگر این رابطه تعیین شده است. شیخ صدوق درباره ضرورت معرفت امام و آنچه هر مسلمان باید درباره امام خود بداند، می‌نویسد: «بر ما واجب است که پیامبر [اسلام] و امامان پس از او را که درود خدا بر آنان باد، با نام‌ها و ویژگی‌هایشان بشناسیم. این امر فریضه واجبی است که بر ما لازم آمده است و خداوند عذر هیچ‌کس را در مورد آن نمی‌پذیرد، خواه جاهل [قاصر] باشد و خواه [جاهل] مقصر».

(الهدایة صص ۲۸ و ۲۹).

در دنیا و آخرت کنارش‌بمان

هنگام بیشتر مابرای سخن گفتن با امام، از زیارت‌نامه‌ها و ادعیه کمک می‌گیریم. این متون که گاه

از خود معصوم^(ع) به ما رسیده‌اند، راهنمای خوبی در خصوص چگونگی ارتباط با امام هستند و در این باره کلیدواژه‌هایی را به ما ارائه می‌دهند. یکی از این کلیدواژه‌ها، معیت است. در زیارت عاشورا می‌خوانیم: «أَنْ يَجْعَلَنِي مَعَكُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ». و از خداوند می‌خواهیم که ما را در دنیا و آخرت در کنار امام قرار دهد. در نگاه نخست شاید این همراهی غیرممکن به نظر برسد، اما در همین فراز، شرط تحقق آن ذکر شده است و بنابر آن، ما با معرفت به امام و دوستی ایشان و دوستی با رانشان و برائت از دشمنان اهل بیت^(ع)، می‌توانیم خود را به کنار امام برسانیم.